

ВИНЯТКОВА МІРА ПОКАРАННЯ ЯК ГОЛОВНЕ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ЖИТТЯ

*Щирська В.С., викладач кафедри професійних та спеціальних дисциплін Херсонського факультету ОДУВС
Симонова Г.М., курсант ОДУВС*

На сучасному етапі розвитку суспільства все частіше постає питання про повернення смертної кари як виняткової міри покарання. Водночас, Україна намагається вступити у Європейське співтовариство, що вказує на неможливість повернення такого виду покарання. Тому ми намагаємось співвіднести смертну кару і довічне позбавлення волі як виняткові міри покарання.

Проблема застосування до людини виняткової міри покарання обговорювалася з давніх часів. Існує велика кількість праць, присвячених розкриттю змісту використання репресивного апарату, включаючи виняткову міру покарання. Із сучасних варто зазначити монографічні дослідження С. Жильцова «Смертна кара в історії Росії», А. Міхліна «Смертна кара вчора, сьогодні і завтра» [1, 46]. Ще у 1867 р. А. Кистяківський у передмові до свого видання «Дослідження про смертну кару» зазначив: «Такий достаток творів і загальновідомість цього предмета, через що, навіть неспеціаліст вважає вправі мати доктринальну про нього думку, дають підстави іноді думати, що смертна кара – питання не варте дальшої роботи спеціаліста» [2, 6]. Проблема смертної кари розроблялася в дисертаційних дослідженнях А. П. Горелова – «Проблема смертної кари як виду покарання» (Москва, 1998); І. Н. Афоніна – «Смертна кара: проблеми призначення і виконання за російським законодавством» (Санкт-Петербург, 1999); Ст. Н. Андрєєва – «Смертна кара і довічне позбавлення волі як її альтернатива» (Краснодар, 2000); Л. С. Арутюнова – «Вища міра покарання в Російській Федерації: сучасний стан і перспективи розвитку» (Ставрополь, 2001); О. В. Лепешкиной – «Смертна кара як кримінально-правовий інститут» (Санкт-Петербург, 2003); Н. П. Никонова – «Смертна кара як вид кримінального покарання» (Тюмень, 2004).

Право на життя є одним з основних прав людини, яке захищається міжнародним правом і конституціями більшості демократичних країн.

Зміст права на життя багатогранний і не є однаковим. У країнах, де смертна кара скасована як вид покарання, право на життя означає, що жодна людина ні за які діяння не може бути позбавлена життя, навіть, державою (так зване абсолютне право на життя). У країнах, де існують різні режими збереження цього інституту (застосування смертної кари, застосування її у виняткових випадках, а також відмова від застосування такої). Під правом на життя людина не може бути позбавлена його без належної правової процедури (відносно право на життя) [3, 126].

У ряді сучасних конституцій право на життя конкретизується вказівкою: на діяння, за які законом може застосовуватися виняткова міра покарання; а також на коло осіб, до яких покарання у вигляді позбавлення життя не може мати місце (н-д, до жінок та неповнолітніх), а також встановленням додаткових процесуальних гарантій у разі загрози застосування смертної кари [4, 223].

Стаття 27 Конституції України проголошує, що кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати його [5].

Невід'ємне право людини на життя є загальноновизнаним суб'єктивним правом, закріпленим у міжнародних правових актах. Проголошення цього принципу в Конституції України є матеріалізацією однієї з гуманістичних засад, тому всебічна охорона її життя – один з основних обов'язків держави [6, 129-130].

22 лютого 2000 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудоного кодексів України» № 1483-III, яким була скасована ст. 24 КК «Найвища міра покарання – смертна кара» та введена ст. 25[?] КК «Довічне позбавлення волі». Відповідні зміни були внесені також до санкцій тих статей Особливої частини КК України, які передбачали смертну кару. А саме – в цьому Законі стосовно смертної кари було передбачено виключення ст. 24 КК і у всіх випадках її використання як законодавчої складової відповідного припису КК відбулась заміна на іншу складову – довічне позбавлення волі [7, 148].

Таким чином в Україні відбувся законодавчий перехід від одного найсуворішого виду покарання до іншого, але більш гуманного. Однак сувора практика зіткнулася з неоднозначним розумінням правових наслідків визнання неконституційними положень КК України про смертну кару [7, 148].

Нині існує 11 статей, у санкціях яких передбачено довічне позбавлення волі як вид покарання. В них визначається, що довічне позбавлення волі встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовується лише у випадках, спеціально передбачених цим Кодексом, якщо суд не вважає за можливе застосовувати позбавлення волі на певний строк [8, 48, 144].

Попередній КК Української ССР 1960 р. (ст. 24) передбачав такий виключний вид покарання, як смертна кара. У нормі зазначалось, що смертна кара – розстріл, це виключна міра покарання, що застосовується тимчасово й буде відмінена [9, 72].

Виконання смертної кари продовжувалось не лише за часів радянської влади, а й з проголошенням у 1991 р. незалежності України

Після прийняття в Україні рішення на мораторій по виконанню смертної кари, вже на 2008 р. в Україні відбували довічне позбавлення волі більше 1500 засуджених, серед яких 16 жінок у різних регіонах країни. На 01.08.2011 р. в Україні у виправних установах закритого типу відбувало покарання 1714 засуджених до довічного позбавлення волі [10, 74]. Станом на березень 2013 р. покарання у вигляді довічного позбавлення волі відбувають вже понад 1800 засуджених, у тому числі – 21 жінка. Станом на 1 листопада 2015 року 1523 особи відбувають покарання у вигляді довічного позбавлення волі [11].

Очевидно, що тенденція збільшення зазначеної категорії засуджених продовжується. Таким чином, виникає комплекс невирішених питань: чи всі вони утримуються відповідно до міжнародних стандартів; чи всі забезпечені роботою? На сьогодні вкрай складно, а то й неможливо дотримуватись міжнародних стандартів, забезпечувати в повному обсязі передбачені законодавством права і свободи як людини і громадянина цієї категорії засуджених.

На жаль, поки що однозначних відповідей на ці складні й одночасно нагальні питання немає, хоча вони все одно потребують вирішення.

В умовах сьогодення смертна кара втратила ряд інших ознак, характерних для минулих часів (наприклад, публічність, заборонене катування засудженого). Смертна кара в умовах сучасної правової системи має наступні сім ознак: смертна кара є покаранням; вона є примусом і застосовується, здебільшого, всупереч бажанню засудженого і тільки від імені держави; застосовується лише за вироком суду; смертна кара може бути призначена тільки за діяння, передбачене кримінальним кодексом; смертна кара – це тимчасова міра і їй властива винятковість, оскільки вона є найсуворішим покаранням, пов'язаним з позбавленням життя злочинця. Усе це має на меті покарати злочинця і запобігти злочинам [12, 24-27].

З кожним роком винятковій мірі покарання стає все складніше знайти правове обґрунтування та переступити лінію смерті людини, не порушуючи при цьому вимог закону. Еволюція розвитку правового інституту смертної кари свідчить, що суспільство поступово виробляло механізм, що призводить не просто до скорочення винесення смертних вироків, а й до скорочення винесення смертних вироків, а й до їх викорінювання.

Отже, зазначена проблема, глибоко досліджена зарубіжними науковцями, є вагомим внеском у європейське законодавство.

Складний зміст права на життя породжує різні уявлення про правомірність застосування смертної кари. Це пояснюється неоднаковими підходом не тільки до оцінки правових цінностей, закріплених у законодавстві, а й до самого життя в цілому. Правосвідомість народу формує обрана ним релігія, його звичаї, традиції, мораль, історія. Отже, у той час, коли певне суспільство повністю відмовляється від виняткової міри покарання, визнаючи абсолютне право на життя, інше – залишає за собою застосування цього інституту. Однак з часом можливість застосування смертної кари дедалі стає вузькою та складною.

Виходячи з викладеного вище необхідно відмітити, що проблема смертної кари не єдине спірне питання про право, однак, саме воно сьогодні визнається найголовнішим у правовій категорії. Зазначеному питанню приділяється найбільша увага юридичною наукою, релігією та мораллю. Ця проблема є актуальною і у наші часи.

Необхідно зазначити, що дискусії стосовно співіснування смертної кари та довічного позбавлення волі не лише не припиняються, а і набувають нових форм та потребують нових шляхів вирішення. Одним із законодавчо неврегульованих залишається питання про призначення подальшого покарання у вигляді позбавлення волі особам, які можуть бути помилуваними від відбуття довічного позбавлення волі. Крім того, у законодавстві України для осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, єдиним шансом заміни призначеного виду покарання залишається звільнення шляхом помилування.

На нашу думку, смертна кара як виключний вид покарання не потрібна в нашій Державі. Адже, при інтегруванні України до міжнародного співтовариства це створить певні перешкоди. Також, при веденні смертної кари порушиться право людини на життя, що визначається Конституцією як найбільша соціальна цінність. Для того, щоб довічне позбавлення волі змогло у повній мірі замінити смертну кару, Україна повинна переглянути свою пенітенціарну політику і створити належні умови для відбиття людиною її покарання.

Література:

1. Смертная казнь: вчера, сегодня, завтра / Михлин А.С. - М., 1997. - 168 с.
2. Кистяковский А.Ф. Исследования о смертной казни. – Тула, 2000. – 272 с.
3. С. Саченко. Виняткова міра покарання як головне обмеження права на життя (теоретико-правовий аспект) // Право України. – 2005 - №8 – 135 с.
4. Румянцев О.Г., Додонов В.Н. Юридический энциклопедический словарь. – М., 1997. – 384 с.
5. Конституція України // Голос України. – 1996. - № 128. – 13 лип.
6. Конституційне право України / За ред. В.Я. Тація, В.Ф. Погорілка, Ю.М. Тодици. – К., 1999. – 376 с.
7. В. Борисов, С. Гізімчук Питання караності злочину у конституційному судочинстві (на прикладі заміни смертної кари довічним позбавленням волі) // Право України. – 2011 - №9 – 279 с.
8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – [3-тє вид., переробл. та доповн.]. – К.: Атіка, 2003 – 1056 с.
9. Уголовный кодекс Украинской ССР: научно-практический комментарий . – К. : Изд-во полит. лит-ры Украины, 1978. – 684 с.
10. Проблеми кримінально-виконавчого права : навчальний посібник / Кальман О.Г., Мірошніченко С.С., Подільчак О.М. та ін. ; за заг. ред. проф. О.Г. Кальмана. – К. : Національна академія прокуратури, 2011. – Чернігів : ПАТ «ПВК «Десна», 2012. – 336 с.

11. Загальна характеристика державної кримінально-виконавчої служби України / [Електронний ресурс: <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/628075>].
12. Жильцов С.В. Смертная казнь в истории России. – М., 2002. – 464 с.